

Ірина БРУШНЕВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-3381-6490

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) brush-ira@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті охарактеризовано особливості формування основних складових граматичної компетенції дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення, зокрема, із загальним недорозвитком мовлення. Увагу акцентовано на тому, що оволодіння навичками мовленнєвого спілкування створює умови для специфічних соціальних контактів між людьми, завдяки чому формуються й уточнюються уявлення дитини про навколишнє, відносяться форми її відображення. Мовленнєва компетенція дошкільників має такі змістовні характеристики: лексична компетенція, фонетична компетенція, граматична компетенція, діалогова компетенція, комунікативна компетенція. Граматична компетенція – неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови відповідно до граматичних законів і норм (рід, число, відмінок, клична форма тощо), відчуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних норм. Граматична правильність мовлення надзвичайно важлива для соціалізації дитини, оскільки суттєво впливає на розвиток мовленнєвих компетенцій та мовної комунікації в цілому. Актуальність проблеми посилюється у зв'язку з тим, що часто у дітей з порушеннями мовлення найбільше страждає граматична сторона, що ускладнює комунікацію та соціалізацію дітей старшого дошкільного віку. У статті проаналізовано процес формування основних складових граматичної компетенції дітей у процесі онтогенезу мовленнєвої діяльності, вказано, що діти з нормативним розвитком до початку шкільного навчання практично засвоюють всю систему граматичних конструкцій мовленнєвого висловлювання, що дає можливість безпомилково здійснювати комунікативні процеси з однолітками та дорослими. Лексико-граматична складова мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення (зокрема, із загальним недорозвитком мовлення) характеризується хаотичним та безладним поєднанням лексичних та граматичних засобів мовлення, дисгармонією семантичних та формально-мовних компонентів. Виділено головні умови ефективності використання ігрової діяльності у розвитку граматичної компетенції дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення. Сучасні ігрові методи та технології разом із традиційною системою навчання дають змогу сформувати у дитини із загальним недорозвитком мовлення граматичну компетенцію, забезпечити особистісний розвиток та сформувати усвідомлене, правильне мовлення.

Ключові слова: *граматична компетенція, діти старшого дошкільного віку, мовленнєва діяльність, порушення мовлення, ігрова діяльність.*

Iryna BRUSHNEVSKA,

orcid.org/0000-0002-3381-6490

PhD of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Special and Inclusive education

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) brush-ira@ukr.net

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF GRAMMATICAL COMPETENCE OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

The article describes the peculiarities of the formation of the main components of the grammatical competence of older preschool children with speech disorders, in particular, with general underdevelopment of speech. Attention is focused on the fact that mastering the skills of speech communication creates conditions for specific social contacts between people, thanks to which the child's ideas about the environment are formed and refined, and the forms of its reflection are improved. Speech competence of preschoolers has the following meaningful characteristics: lexical competence, phonetic competence, grammatical competence, dialogical competence, communicative competence. Grammatical competence – the unconscious use of grammatical forms of the native language in accordance with grammatical laws and norms (gender, number, case, vocative form, etc.), a sense of grammatical form, the presence of corrective skills regarding the correct use of grammatical norms. Grammatical correctness of speech is extremely important for the socialization of a child, as it significantly affects the development of speech competences and language communication

in general. The relevance of the problem increases due to the fact that children with speech disorders often suffer most from the grammatical side, which complicates communication and socialization of older preschool children. The article analyzes the process of formation of the main components of children's grammatical competence in the process of the ontogenesis of speech activity, it is indicated that children with normotypical development before the beginning of schooling practically learn the entire system of grammatical constructions of speech expression, which makes it possible to carry out communicative processes with peers and adults without mistakes. The lexical-grammatical component of the speech activity of preschool children with speech disorders (in particular, with general underdevelopment of speech) is characterized by a chaotic and disorderly combination of lexical and grammatical means of speech, disharmony of semantic and formal language components. The main conditions for the effectiveness of the use of game activities in the development of grammatical competence of preschool children with speech disorders are highlighted. Modern game methods and technologies, together with the traditional education system, make it possible to form grammatical competence in a child with general underdevelopment of speech, ensure personal development and form conscious, correct speech.

Key words: *grammatical competence, older preschool children, speech activity, speech impairment, game activity.*

Постановка проблеми. Мовленнєва функція є однією з найважливіших психічних функцій людини. Оволодіння мистецтвом мовленнєвого спілкування створює умови для конкретних соціальних контактів між людьми, сприяє формуванню та уточненню уявлень дитини про навколишній світ, удосконаленню форми її відображення. Оволодіння мовленням сприяє усвідомленню, плануванню та координації дій дитини. Спілкування за допомогою мовлення розвиває різні форми активності і створює необхідні умови для участі в колективній діяльності.

К. Ушинський стверджував, що рідна мова є основою розумового розвитку і скарбницею всіх знань. Іншими словами, за словами Олени Кононко, дитина «оволодіває наукою і мистецтвом жити серед інших» (Кононко, 2008: 4). Тому питання мовленнєвого розвитку дітей завжди було одним із центральних завдань дошкільної освіти. На сучасному етапі основною метою дошкільної мовної освіти є виховання мовної особистості.

Формування граматичної сторони мовлення є важливим завданням дошкільного навчання мови. Граматична правильність мовлення має вирішальне значення для соціалізації дитини, оскільки суттєво впливає на розвиток мовленнєвої компетенції та мовленнєвої комунікації загалом. Вчені зазначають, що для засвоєння граматики важливо, щоб діти самостійно працювали зі словами в поєднанні з ігровими вправами, які допомагають легше і краще запам'ятовувати необхідну інформацію. Той факт, що багато дітей з мовленнєвими труднощами найчастіше стикаються саме з граматичними проблемами, що ускладнює комунікацію та соціалізацію старших дітей у дошкільному віці, додає актуальності цьому питанню.

Аналіз досліджень. Розвиток граматичного ладу мовлення дитини в онтогенезі цікавив багатьох дослідників (О. Гвоздев, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, Ф. Сохін, С. Цейтлін та ін.). Науковці вважають, що засвоєння граматичних законів

побудови мовленнєвого висловлювання малюком відбувається природньо в процесі пізнавального розвитку – під час гри, маніпулятивних предметних дій, праці та інших видів дитячої діяльності.

Зокрема, Figueroa-Sanchez M. у своїй праці вказує на те, що все це опосередковано спілкуванням з дорослими та однолітками, в процесі якого і відбувається безпосереднє наслідування і засвоєння граматичних норм і правил (Figueroa-Sanchez, 2008: 302).

Фундаментальним нововведенням у комунікативному процесі дітей перших трьох років життя є засвоєння форм зміни мовлення та діалогу з дорослими. У цей період у мовленні дитини відбувається систематизація граматичних форм за типом зміни та відмінювання, засвоюється узгодження прикметників та іменників у непрямих відмінках.

На четвертому році життя у дітей дошкільного віку відбувається формування словотворчих навичок мовлення. Наслідування та відтворення фонетичних виразів за зразком вже не мають домінуючого впливу. У дитини починає розвиватися «смак мовлення». Вона обирає та грається зі словами для власного спілкування, випробовує їх у різних мовленнєвих конфігураціях, експериментує з їхнім звучанням та вживанням.

Основним поштовхом до цього процесу є формування «чуття мови» – співвідношення правильно утворених попередніх слів до нових. Як наслідок, у мовленні з'являються і частково зникають різні фонетичні, лексичні та граматичні форми слів. Це свідчить про усвідомлений характер мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку та розвиток їхнього вміння користуватися граматичними засобами у мовленні.

Якщо в мовленні дитини в цьому віці переважають аграматичні прояви, такі як пропуск або перестановка складів і звуків, аналогії складів, заміни і пропуски, це є тривожною ознакою того, що в розвитку мовлення дошкільника спостерігається значне порушення.

До п'яти років дитиною мають бути засвоєні всі типи відмінювання іменників та основні способи узгодження слів. У мовленні з'являються складні прийменники (*через, з-під*); після п'яти років діти виділяють частини предметів, порівнюють їх за спільними і специфічними ознаками, пізнають властивості предметів, у їхньому словнику з'являються слова на позначення абстрактних понять (Ю. Рібцун, Л. Трофименко) (Рібцун, 2015: 113; Трофименко, 2003: 47).

До шести років дошкільники засвоюють усі способи побудови граматично правильних речень і керуються основними синтаксичними правилами при складанні монологічних висловлювань. Мовлення характеризується фонетичною та граматичною досконалістю.

Тому діти з нормотиповим розвитком до закінчення дошкільного віку практично оволодівають усією системою граматичних структур мовлення і здатні безпомилково здійснювати процес комунікації з однолітками та дорослими (Брушневська, 2016: 28).

Сучасні науковці А. Богуш, Н. Гавриш, О. Калмикова, О. Кононко та К. Крутій описують розвиток мовлення як джерело формування мовленнєвої компетентності у старшому дошкільному віці. Ця компетентність включає формування фонетичної, лексичної, граматичної та фонетичної компетенції, а також розвиток умінь, навичок та пов'язаних з ними знань, необхідних для життя.

Дослідження останніх десятиліть у галузях загальної (А. Богуш, Н. Гавриш, Г. Люблінська, Н. Скрипченко) та корекційної педагогіки (І. Мартиненко, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет), психології (Л. Виготський, М. Жинкін, Л. Засекіна, Н. Менчинська) та психолінгвістики (Л. Калмикова, О. Лурія, О. Леонт'єв) дають можливість по-новому розглядати закономірності розвитку граматичної складової мовлення дітей дошкільного віку.

Мета статті – аналіз процесу формування граматичної компетенції дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти України, мовленнєва компетентність виступає інтегрованою характеристикою розвитку дітей дошкільного віку і передбачає сформованість мовної та мовленнєвої складових. Мовленнєва компетентність – це сукупність фонетичних, лексичних, граматичних, інтерактивних та монологічних компонентів, що виявляють свою взаємозалежність і взаємозумовленість (Базовий, 2021). Мовленнєва діяльність дошкільника є основою для форму-

вання інтелектуального потенціалу, підвищення пізнавальної активності, якісного розширення світогляду та стимулювання і збагачення комунікативної компетенції.

Важливими є погляди А. Богуш на змістові аспекти, види та основні чинники формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку, викладені в авторських програмах «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» та «Мовленнєві компоненти дошкільної освіти». Науковиця розрізняє мовну і мовленнєву компетентність у мовленнєвій діяльності. Мовна компетенція – це засвоєння і розпізнавання історично сформованих мовних норм у фонетиці, лексиці, граматиці, орфографії, семантиці та стилістиці, а також їх доречне застосування в усіх видах людської діяльності в процесі використання певної мови. Мовленнєва компетенція – це здатність доречно і правильно користуватися мовою на практиці (висловлювати свої думки, бажання, наміри, вимоги тощо) та використовувати як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення (Богуш, 2013: 75).

Мовленнєва компетенція дітей дошкільного віку характеризується такими змістовними ознаками: лексична, фонетична, граматична, фонетико-фонетична та комунікативна компетенції. Кожна з цих здібностей має основні вікові особливості. Розглянемо граматичну компетенцію більш детально. Під граматичною компетенцією розуміється неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови відповідно до граматичних правил і норм (рід, число, відмінок, лексичні форми тощо), відчуття доречності граматичних форм і наявність коригувальних навичок для правильного використання граматичних норм.

Теоретичною основою формування граматичної мовленнєвої компетенції у дітей дошкільного віку є наукова граматики з її граматичними категоріями, граматичними одиницями та граматичними формами. Граматики – це розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови. Вона складається з морфології (вивчення граматичних властивостей слів, зміни форм, пов'язаних з ними граматичних значень і частин мови) і синтаксису (вивчення засобів і принципів, за якими будуються вирази і речення). Граматики встановлює норми писемної мови. Мовленнєві норми – це загальноприйняті варіанти використання мови в процесі мовленнєвої діяльності, які гарантуються збереженими психофізіологічними механізмами мовленнєвої діяльності. Дотримання норм значно полегшує користування писемним мовленням (Гаврилова, 2012).

Для розуміння мовлення дітям недостатньо знати лише лексичне значення слів, вони повинні також розуміти зв'язки між словами в реченні, тобто їх граматичне значення. Сьогодні, на жаль, багатьом дітям дуже складно складати речення з кількох слів, тобто поєднувати слова між собою для реалізації певного сенсу. Як правило, граматичне оформлення мовлення починає формуватися у віці від двох до п'яти років. Звичайно, в цей період можуть траплятися помилки у вживанні певних форм слів, але це можна вважати віковою особливістю мовлення. Адже діти у віці від п'яти до семи років засвоюють складні та незвичні граматичні форми мовлення. Перед початком навчання в школі діти повинні оволодіти граматично правильним мовленням. Вони вчаться вживати іменники та дієслова в однині та множині, змінювати дієслова за часами (теперішній та минулий), узгоджувати відмінкові закінчення з присвійними іменниками, вживати слова з суфіксами та без них, правильно визначати рід іменників, утворювати граматичні форми за аналогією, складносурядні та складнопідрядні речення.

К. Ушинський зазначав, що граматично правильне мовлення має стати звичкою: «Грамматика вивчається в перші роки навчання в школі, під час яких легко і невимушено засвоюються навички і звички, що становлять основу правильного мовлення. Грамматично правильне мовлення – це і знання, і звичка» (Богущ, 2013: 76). Грамматична правильність – це дотримання основних граматичних норм, упорядкованість і правильність мовлення в процесі спілкування. Це словотвір частин мови, словозміна і відмінювання слів, узгодження, складання речень з певною структурою, а також практично засвоєні норми контролю (Богущ, 2013: 76).

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що граматичні правила склалися в результаті тривалого історичного процесу. Багато граматичних правил передаються з покоління в покоління і іноді є складними для розуміння дітьми. Саме в цей час корекційні педагоги можуть допомогти дітям зрозуміти і засвоїти ці правила.

У своїх дослідженнях щодо формування граматичної правильності мови Л. Андрусишина виділяє три напрямки. Це, наприклад, відмінювання дієслів, утворення множини та визначення роду іменників. Другий напрям – засвоєння граматичних структур, що передбачає поглиблення розуміння дитиною граматичних форм, формування граматичних узагальнень, їх абстрагування та перенесення на нові сфери дійсності. Третій напрям стосується визначення педагогічних умов формування механізмів граматичного структуру-

вання в розділах синтаксису і словотвору (Андрусишина, 2013: 23).

Згідно з концепцією стандарту спеціальної освіти для дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку Є.Ф. Соботович, в освітньому процесі дітей з порушеннями мови «у спеціальних дитячих садках і логопедичних групах при масових дитячих садках вирішують ті самі завдання, що визначені програмами масових дитячих садків в галузі фізичного, розумового, естетичного і морального розвитку дітей» (Соботович, 2015).

Освітній процес у закладах дошкільної освіти будується відповідно до основних вимог Базового компонента дошкільної освіти, змісту чинних освітніх програм та з урахуванням вікових особливостей розвитку дитини, її індивідуальних особливостей. Логопедична корекційно-розвивальна робота повинна відбуватися на основі програм навчання і виховання дітей дошкільного віку «Малютко», «Зернятко», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Дитина і довкілля» для закладів дошкільної освіти, а також спеціальних типових та авторських програм для корекційно-розвиваючого навчання дітей з порушеннями мовлення. Це, зокрема, програмно-методичний комплекс «Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» (Ю. Рібцун, 2014), програмно-методичний комплекс «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення» (Л. Трофименко, 2012), програма «Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» (І. Кравцова, Л. Стахова, 2020).

Для дослідження сформованості граматичної компетенції необхідно з'ясувати рівень сформованості морфологічної сторони мовлення, засвоєння граматичних категорій (морфологічних одиниць мови). Для цього пропонуються завдання на:

- визначення рівня засвоєння узгодженості іменників з іншими частинами мови у реченні (завдання «Доповни речення»);
- визначення вміння правильно співвідносити запитання «Що робить?», «Що робив?», «Що буде робити?» з часом дії як показника готовності до розуміння інформації;
- визначення рівня практичного засвоєння узгодженості іменників із числівниками як показника до оволодіння знаннями про мову («Доповни речення»);
- визначення рівня розуміння логіко-граматичних конструкцій («Дай відповідь на запитання»);

– визначення рівня засвоєння практичного вміння суфіксального словотворення як показника готовності до оволодіння граматичними знаннями з мови («Назви дитинчат тварин»);

– визначення рівня засвоєння практичного вміння словотворення як показника готовності до оволодіння граматичними знаннями з мови («Утворити знання за аналогією»);

– визначення вміння розрізняти прийменники «в», «на», «під» у словосполученнях і реченнях, що вказують на напрям руху і відповідають на питання «куди?» як показника готовності до розуміння інформації («Знайди помилку»).

Зв'язки між предметами і явищами дитина старшого дошкільного віку пізнає насамперед в предметній діяльності. Проте, основна форма діяльності дітей дошкільного віку – гра, тому формування граматичної будови проходить успішно за умови правильно організації предметної діяльності та повсякденного спілкування дітей, спеціальних корекційних занять та вправ, спрямованих на засвоєння і закріплення важких граматичних форм.

Формування граматичної правильності мовлення у дітей старшого дошкільного віку відбувається на основі раніше засвоєного лексичного та фонетичного матеріалу.

Важливим у дошкільному віці є засвоєння поняття «граматична категорія» – це граматичне поняття, яке ґрунтується на встановленні взаємозалежності між двома або кількома граматичними значеннями, що виражаються певною системою співвідносних граматичних форм. Є категорії роду, числа, відмінка, ступенів порівняння, особи, часу, способу, виду. При засвоєнні граматичних категорій дитина старшого дошкільного віку повинна освоїти складну систему граматичних закономірностей шляхом аналізу мовлення оточуючих.

Лексико-граматична складова мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення (зокрема, із загальним недорозвитком мовлення) характеризується хаотичним та безладним поєднанням лексичних та граматичних засобів мовлення, дисгармонією семантичних та формально-мовних компонентів. Зокрема, у дослідженнях науковців (В. Воробйової, С. Заплатної, Р. Левіної, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Л. Спірової, Л. Трофименко та ін.) вказується на відсутність або несформованість навичок словотворення, нерівномірність засвоєння граматичної будови мови.

Так, діти із загальним недорозвитком мовлення першого рівня не володіють практичними навичками словотворення, вживаючи здебільшого лепетні слова. В імпресивному мовленні дітей суттєву роль відіграє лексичне значення

слова, граматична форма не є домінуючою. В активному мовленні переважають одно- та дво- складові утворення.

Комунікація дітей із загальним недорозвитком мовлення другого рівня характеризується фразовим мовленням, спотвореним у граматичному і фонетичному аспектах. Найвні грубі помилки у використанні граматичних конструкцій, не розрізнення граматичних форм слів. Словозміна має випадковий характер. Словниковий запас значно відстає від вікової норми: лексеми часто вживаються у вузькому значенні, виявляється незнання багатьох слів, що позначають частини тіла, тварин та їхніх дитинчат, одягу, меблів, професій. Рівень мовного узагальнення не відповідає віковій нормі.

У дітей із загальним недорозвитком мовлення третього рівня відсутність навичок словозміни та словотворення проявляється у численних замінах слів за звуковим та змістовим принципами, обмеженості лексичних засобів. Причиною цього є відсутність навичок оперування словотворчими моделями. Особливо яскраво це проявляється при утворенні зменшувально-пестливих форм іменників, відносних, присвійних прикметників та префіксальних дієслів. Лексичний запас характеризується замінами та неточним вживанням слів активного словника. В результаті перерахованих порушень маємо значні труднощі у розумінні складних логіко-граматичних конструкцій дітьми із загальним недорозвитком мовлення.

Значні труднощі словотворення характеризують лексико-граматичний розвиток дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення четвертого рівня. Практика самостійного оперування словотворчими навичками характеризується порушеннями звуко-складової організації похідного слова (Брушневська, 2016: 29).

Використання ігрової діяльності та сучасних навчальних матеріалів у тісному зв'язку з традиційними методами навчання дозволяє дітям із загальним недорозвитком мовлення досягти значно вищого рівня граматичної компетенції. Сучасне використання ігрової діяльності вдосконалює традиційну систему освіти і сприяє навчанню та розвитку дітей. Поєднання декількох технік в іграх додає дітям сміливості, формує критичне мислення, розвиває взаємодію між півкулями головного мозку та розвиває пам'ять, увагу і посидючість. Крім того, за допомогою інтерактивних методів, уяви, критичного мислення та навичок корекційного педагога прості ігри стають багатофункціональним засобом корекції, виховання та навчання дітей.

Основними умовами, за яких ігрова діяльність є ефективною у розвитку граматичної компетенції удітейдошкільноговікуз порушеннями мовлення, є:

- розвиток різних сторін мовлення, багатофункціональність завдань;
- реалізація нестандартних освітніх та корекційних процесів;
- використання інтерактивних вправ і завдань;
- використання ігор різного призначення, в тому числі кінезіологічних вправ, іграшок, дидактичних посібників, музичних інструментів, музичного та відео супроводу;
- розвиток загальної та дрібної моторики;
- врахування емоційного стану та індивідуальних здібностей дитини;

- вміння розпізнавати внутрішній світ та емоції дитини;

- розвиток самостійності та креативності;
- формування сфер мотивації; знання вподобань та захоплень дитини.

Висновки. Отож, можна стверджувати, що процес навчання та виховання дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення в ігровій діяльності є ефективним та надзвичайно корисним. Сучасні ігрові методи та технології разом із традиційною системою навчання дають змогу сформувати у дитини із загальним недорозвитком мовлення граматичну компетенцію, забезпечити особистісний розвиток та сформувати усвідомлене, правильне мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусина Л. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 4. С. 23.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Богуш А., Малиновська Н. Перші кроки грамоти: передшкільний вік : навч. посіб., Вид. 3-тє. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 424 с.
4. Брушневська І. Розвиток граматичного ладу мовлення дітей за умов звичайного онтогенезу. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 2016 р. Київ, 2016. С. 26–30.
5. Гаврилова Н. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун. ім. І. Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна* № 20 (1). 2012. 293-315 с.
6. Кононко О. Про базову програму розвитку дошкільника «Я у Світі». *Дошкільне виховання*. 2008. № 1. С. 3–7.
7. Рібсун Ю. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 210 с.
8. Соботович С. Вибрані праці з логопедії. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2015. 305 с.
9. Трофименко Л. Словотворення у дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 45–48.
10. Figueroa-Sanchez M. Building Emotional Literacy : Groundwork to Early Learning. *Childhood Education : Infancy though early adolescence*. 2008. Vol. 84, № 5. P. 301–304.

REFERENCES

1. Andrusyshyna L. (2013) Do pytan'nia pro dyferentsiynu diahnozytku v lohopsykhologhii. [To the issue of differential diagnosis in logopsychology] *Defektolohiia. Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia*. № 4. S. 23. [in Ukrainian]
2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. [Basic component of preschool education] URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian]
3. Bohush A., Malinovska N. (2013) Pershi kroky hramoty: peredshkilnyi vik. [The first steps of literacy: preschool age] : navch. posib., Vyd. 3-tie. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo». 424 s. [in Ukrainian]
4. Brushnevskaya I. (2016) Rozvytok hramatychnoho ladu movlennia ditei za umov zvychainoho ontogenezu. [The development of the grammatical system of children's speech under the conditions of normal ontogenesis] *Pedahohika ta psykhologhiia: vyklyky i sohodennia* : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv. S.26–30. [in Ukrainian]
5. Havrylova N. (2012) Klyasyfikatsii porushen movlennia. [Classifications of speech disorders] *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho nats. un. im. I. Ohienka. Serii: Sotsialno-pedahohichna*. № 20 (1). 293-315 s. [in Ukrainian]
6. Kononko O. (2008) Pro bazovu prohramu rozvytku doshkilnyka «Ja u Sviti». [About the basic preschool development program "I am in the World"] *Doshkilne vykhovannia*. № 1. S. 3-7. [in Ukrainian]
7. Ribsun Yu. (2015) Zvukovi namystynky. Formuvannia movlenniivoi polikompetentnosti doshkilnykiv. [Sound beads. Formation of speech polycompetence of preschoolers] Ternopil : Mandrivets. 210 s. [in Ukrainian]
8. Sobotovych Ye. (2015) Vybrani pratsi z lohopedii. [Selected works on speech therapy] Kyiv : Vyd. dim Dmytra Buraho. 305 s. [in Ukrainian]
9. Trofymenko L. (2003) Slovtvorennia u ditei serednoho doshkilnoho viku iz ZNM. [Word formation in children of middle preschool age with SEN] *Defektolohiia*. №3. S.45-48. [in Ukrainian]
10. Figueroa-Sanchez M. Building Emotional Literacy : Groundwork to Early Learning. *Childhood Education : Infancy though early adolescence*. 2008. Vol. 84, № 5. P. 301–304.